

Bachelor Conservatie en Restauratie
Verslag
academiejaar 2012-2013

Neogotisch doopvontdekse

Protestantse kerk Antwerpen

Student: Lucy 't Hart
Studio: Artesis Hogeschool
Antwerpen, studio C/R Metalen
Academiejaar 2012-2013
Docent: Patrick Storme

Eigenaar: Protestantse
Kerkgemeente Antwerpen-Noord
Object: Doopvontdekse
Vervaardiger: Onbekend
Datering: 1907

Opleiding Conservatie en Restauratie
Blindestraat 9, B-2000
Antwerpen
T + 32 3 231 71 34
F + 32 3 213 71 35
conservatie.restauratie@artesis.be

1 6 6 3

Departement Koninklijke Academie voor
Schone Kunsten
Mutsaardstraat 31, B-2000 Antwerpen
T + 32 3 213 71 00
F + 32 3 213 71 19
www.artesis.be/academie

Inhoud

Inhoud	1
1 Registratie	1
2 Inleiding	2
3 Beschrijving	3
4 Resultaten	5
5 Besluit.....	5
Lijst van afbeeldingen.....	7
Bibliografie.....	7
Bijlage.....	8

1 Registratie

Opdrachtgever:

Bestuursraad van de Protestantse Kerkgemeente van Antwerpen-Noord, Protestantse kerk, Lange Winkelstraat 5, 2000 Antwerpen, vertegenwoordigd door Dhr. Arie Plaisier, voorzitter.

Contract opgesteld via:

Projecta vzw, Keizerstraat 15, 2000 Antwerpen, vertegenwoordigd door Chris Baelus, voorzitter.

Contactpersoon:

Dr. Dick Wursten, Alfred Coolsstraat 22, 2020 Antwerpen, 03 2162668, dick@wursten.be

Eigenaar:

Protestantse kerk, Lange Winkelstraat 5, 2000 Antwerpen

Uitvoerder:

Projectleider: Prof. Patrick Storme

Studente: Lucy 't Hart, 2Ba CR, studio Metalen

Artesis Hogeschool Antwerpen, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten

Beschrijving van de opdracht:

Advies verstrekken voor eventuele behandeling van doopvontdeksel door materiaal technisch onderzoek. Verplaatsen, uitvoeren van de metingen in situ, demontage van bepaalde elementen, reiniging elementen in de Opleiding C/R, terugplaatsen, tussentijds bespreken en schriftelijk meedelen van de resultaten in de vorm van een geprint en digitaal aangeleverd verslag.

2 Inleiding

In de protestantse kerk in Antwerpen bevindt zich een neogotisch 'koperen' doopvontdeksel, inclusief de oude bevestiging en takelsysteem. Het doopvontdeksel werd op 27 oktober 1907 door het echtpaar Baron Von Ohlendorff geschonken tijdens de renovatie van de kerk¹. In Figuur 1 is nog te zien hoe het deksel in 1935 op zijn oorspronkelijke plaats in de kerk hing. Daarna heeft het vijftig jaar op de zolder gelegen en is zwaar verweerd. De provincie Antwerpen wil in 2013 een brochure uitgeven over de 'Duitse Handelskolonie' in Antwerpen. Voor de brochure zou het Duitse object in ere hersteld worden. Het doel is om het terug op z'n originele plaats te hangen.

Er werd een overeenkomst opgesteld tussen de Bestuursraad van de Protestantse Kerkgemeente van Antwerpen-Noord en Artesis Hogeschool Antwerpen. Er zal onderzoek uitgevoerd worden om de huidige staat te bepalen en de eventuele noodzaak van een uitgebreide restauratie te bepalen. In de kerk zijn op 7 november 2012 XRF-metingen uitgevoerd op het object. De metingen werden gedaan om het materiaal vast te stellen en teneinde de vermeende vergulde delen van andere delen te kunnen onderscheiden. Ook worden bepaalde ingezette platen waarvan vermoed wordt dat zij verguld zijn, gedemonteerd met de aanwezige schroefverbindingen om vervolgens gemeten, gereinigd en geconsolideerd te worden in de Studio C/R Metalen. Hierna worden zij opnieuw in het doopvontdeksel gemonteerd om in het geheel, samen met de bevindingen van de XRF-metingen geëvalueerd te worden op hun esthetisch aspect. Tenslotte wordt advies verstrekt voor de verdere planning over de conservatie en/of restauratie van het object in zijn context.

*Hervormd Kerkgebouw te Antwerpen
(binnenzicht)*

Figuur 1: Ansichtkaart, hervormd kerkgebouw Antwerpen, 1935.

¹ Deutsche evang.-prot. Gemeinde, *V. Jahresbericht des Kirchenvorstandes für das Jahr 1907* (Antwerpen: Laporte & Dosse, 1907), 4

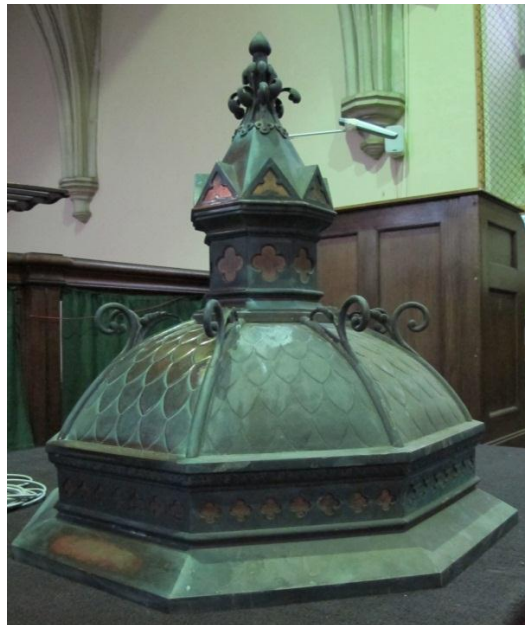
Graag zou het kerkbestuur het doopvont weer in zijn originele staat terug plaatsen in de kerk. Het deksel zal met het ophangsysteem dat eveneens opgeslagen ligt in de kerk terug gehangen worden boven het doopvont. Momenteel staat het doopvont zonder deksel in de kooromgang voorin de kerk (Figuur 2). Achter de doopvont is een deel van een muurschildering te zien. De groene muurschildering is momenteel geheel bedekt met een effen lichte kleur op enkele plaatsen na. Om financiële redenen is nog niet besloten of de schildering geheel vrijgelegd zal worden.

Figuur 2: Stenen doopvont

3 Beschrijving

Het deksel is gemaakt van messing en is versierd met goud uitziende plaatjes (Figuur 3). Omdat het deksel een groenachtige matte kleur (corrosie) had gekregen hebben de werknemers in de kerk getracht het oppervlak te reinigen. Het verwijderen van de groene kleur ging zeer lastig en gaf niet het gewenste resultaat. Op dit moment is een zijvlak blootgelegd waar een messing kleur zichtbaar is en tussen het groen en messing is nog een rode schijn te zien. De ingezette sierplaatjes zijn verondersteld mogelijk verguld.

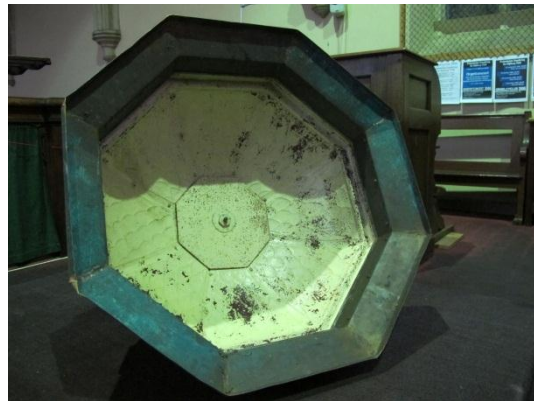
Figuur 3: Doopvont deksel

De sierplaatjes zijn langs de binnenzijde bevestigd met schroeven aan het deksel (Figuur 4). De plaatjes hebben een roodgouden schijn. Op de platen is groene oppervlakkige corrosie aanwezig. Een van de platen werd losgemaakt en meegenomen naar de studio C/R Metalen om te kunnen reinigen en verder te bestuderen.

Figuur 4: Sierrand, met koperen plaat

Aan de binnenzijde van het deksel is eveneens een groene korrelachtige corrosie laag te zien. De binnenzijde is bedekt met een witte verflaag die afbladert (Figuur 5).

Figuur 5: Deksel, binnenzijde

Langs de binnenzijde van het deksel werd de centrale ijzeren plaat en trekstang gedemonteerd waardoor het bovendeel los gehaald kon worden van de onderzijde. Het bovendeel heeft acht zijden waarin eveneens sierplaatjes zijn bevestigd (Figuur 6), zoals in de onderste rand (Figuur 4). De ijzeren delen zijn zwaar aangetast.

Figuur 6: Gedemonteerd bovendeel

Het bovendeel is aan de binnenzijde niet bedekt met een verflaag, waardoor het messing is gecorrodeerd en vervuild. De sierplaatjes zijn aan de achterzijde donkerder gekleurd wat wijst op een andere corrosie (Figuur 7).

Figuur 7: Binnenzijde toren

4 Resultaten

Er werden XRF- metingen uitgevoerd op verschillende elementen van het deksel. Uit de metingen kon worden besloten dat het deksel hoofdzakelijk bestaat uit een messing legering met een verhouding van ongeveer 75% koper en 25% zink. De meeste metingen toonden eveneens sporen van lood wat vaak voorkomt in oudere legeringen. Er werd evenwel nergens goud gemeten waardoor mogelijke vroegere gouden randen of verguldingen niet kunnen worden aangetoond. Dit betekent evenwel niet dat er geen goudverf kan gebruikt geweest zijn, vaak was deze goudkleurig op basis van messingpoeder (bronzine verf bijvoorbeeld) en kon dit dus door de XRF-metingen ni onderscheiden worden van het overige messing van het deksel.

De groene corrosielaag op het deksel levert in de metingen geen andere elementen op behalve een verminderde hoeveelheid zink t.o.v. koper in vergelijking met een blank oppervlak, wat normaal is door ontzinking bij een corrosie proces.

De sierplaten die vermeend verguld waren bestaan uit zuiver koper, op kleine sporen van lood na. Het is niet bekend hoe men de koperen platen heeft behandeld om een goudkleurige schijn te geven, het is mogelijk dat zij louter hoogglanzend gepolijst waren waarna een eventueel getinte vernis werd aangebracht. Aan de binnenzijde is er geen vernis aanwezig, deze vlakken zijn dan ook donkerbruin en egaal gecorrodeerd. In Figuur 7 is het kleurverschil te zien tussen gecorrodeerd messing en het koper van de verticale sierplaten langs de binnenzijde.

De centrale trekstang met schroefdraad en de bevestigingsplaat binnenin zijn uit ijzer vervaardigd.

De binnenzijde is beschilderd met een witte verf.

De meetresultaten zijn in Bijlage te raadplegen (Tabel 1).

5 Besluit

Uit de resultaten kan worden aangenomen dat de sierelementen aan de buitenzijde van het deksel niet met goud verguld zijn (geweest). Verondersteld werd door de eigenaar dat het gehele object oorspronkelijk een gepolijst blinkend uiterlijk had. Een ingreep waarbij het gehele deksel dan vrijgelegd en gepolijst zou worden lijkt echter evenmin te verantwoorden aangezien het onlogisch is dat het geheel oorspronkelijk blank messing was, omdat het contrast met de ingezette glanzende (goud uitzijnde) koperplaatjes dan niet zichtbaar is.

Een oorspronkelijk patina of kleur is echter ook niet met zekerheid te achterhalen of werd ook niet eerder gedocumenteerd. Er is wel een patina opbouw aanwezig, daarvan getuigt de rode onderlaag en de groene patina (corrosie) aan de buitenzijde. Daarbij kan men de hypothese stellen dat het mogelijk is dat er vroeger een bruine patina aangebracht is geweest die esthetisch kon contrasteren met de 'gouden' ingezette plaatjes. Deze patina kan door verwerking van bruin naar groen zijn overgegaan, zoals het object er nu uitziet. Voor dit proces valt echter geen bewijs te leveren, noch ten voordele, noch ten nadele van deze stelling. Gezien het waarschijnlijk is dat er wel degelijk een donkere kleur aanwezig is geweest om te kunnen contrasteren met de ingezette plaatjes, zou er kunnen besloten worden dat men de aanwezige corrosie laat zitten en deze chemisch stabiliseert. Hiermee zou er bijgevolg geen gehele reiniging nodig zijn. Deze huidige kleur zou ook overeenkomen met de groene tinten die in de muurschilderingen zijn vrijgelegd en zou kunnen contrasteren met het effect van de ingezette gepolijste sierplaatjes.

Een andere optie is het geheel aanpassen naar een bruine tint indien men dit historisch en/of esthetisch zou willen verdedigen. Dit kan op de bestaande groene gestabiliseerde corrosielaag gebeuren door gebruik van een dunne kleurende laag, bijvoorbeeld op basis van Paraloid en pigmenten.

Indien men echter opteert om de huidige laag te verwijderen, is het volledig blank maken en herpatineren technisch gezien eveneens een optie. Hierbij verliest men echter wel historische feiten en is daardoor ethisch moeilijker te verantwoorden. Langs de andere kant zou deze laatste optie (met het volledig blank maken en herpatineren) wellicht voor de grootste gelijkmatigheid zorgen in tint en glans van het geheel.

In elk geval is er een ingreep om het object terug een homogeen uiterlijk te geven nodig, met name omwille van de recentelijke plaatselijke reiniging. Elk van de voorgaande keuzes kan daarin in meer of mindere mate voorzien.

De sierplaatjes bestaan uit rood koper, die aan de buitenzijde helder gepolijst waren, eventueel gevolgd door een onbekende behandeling om een goudkleurige of rode schijn te geven. De huidige behandeling van de platen zou bestaan uit het reinigen van de aanwezige corrosie, het eventueel herpolijsten (nodig door de pitting in het oppervlak die de corrosie heeft teweeggebracht) en het eventueel aanbrengen van een bepaalde tint door gebruik van een gekleurde vernis. Om ingrepen op de plaatjes om ethische of financiële redenen uit te sparen, kan men het contrast tussen deze plaatjes en de donkere patina op het deksel ook tonen door bijvoorbeeld goudfolie te gebruiken. Hiermee bekomt men hetzelfde effect zonder te moeten ingrijpen op de originele stukken. In dit geval volstaat een oppervlakkige reiniging en een chemische stabilisering van de oppervlakken.

De binnenzijde van het geverfde deksel is gecorrodeerd en ook de ijzeren elementen waar het object mee bevestigd is, zijn verontreinigd en gecorrodeerd. Deze corrosie dient gestabiliseerd te worden om verdere degradatie tegen te gaan.

De andere delen, zijnde de ophangketting, het tegengewicht en de zwenkarm dienen overeenkomstig de bevindingen, opvattingen en keuzes voor het deksel behandeld te worden.

Lijst van afbeeldingen

Figuur 1: Ansichtkaart, hervormd kerkgebouw Antwerpen, 1935.....	2
Figuur 2: Stenen doopvont.....	3
Figuur 3: Doopvont deksel.....	3
Figuur 4: Sierrand, met koperen plaat.....	4
Figuur 5: Deksel, binnenzijde.....	4
Figuur 6: Gedemonteerd bovendeel.....	4
Figuur 7: Binnenzijde toren.....	4

Bibliografie

Deutsche evang.-prot. Gemeinde, *V. Jahresbericht des Kirchenvorstandes für das Jahr 1907*,
Antwerpen: Laporte & Dosse, 1907

Bijlage

De elementaire samenstelling is weergegeven in geschatte percentages. De percentages zijn door het software programma geïnterpreteerd aan de hand van de opgenomen XRF-spectra.

Date	Reading	Cu	Zn	Pb	Fe	Sn
07-nov-12	Leiendak doopvont	72,81	25,79	1,19	0,03	-
07-nov-12	Blootgelegde middenrand	71,08	24,49	3,38	0,32	0,54
07-nov-12	Rib doopvont	70,78	25,54	2,09	0,41	1,06
07-nov-12	Sierrand	72,59	24,06	2,35	0,42	0,42
07-nov-12	Knop bovenaan doopvont	69,19	16,02	11,40	1,15	2,13
07-nov-12	Sierplaatje boven dak	99,76	-	0,19	-	-
07-nov-12	Onderste sierplaatje	99,64	-	0,32	-	-
05-feb-13	Goud 1 Buiten	99,71	-	0,23	-	-
05-feb-13	Goud 2 Buiten	99,76	-	0,2	-	-
05-feb-13	Corrosie Buiten	94,11	5,51	0,24	0,04	-
05-feb-13	Corrosie Binnen	99,71	-	0,2	0,05	-
05-feb-13	Verf Buiten	81,67	1,36	15,84	0,08	*

Tabel 1: Resultaat XRF-metingen *Ti 0,78, V 0,27 (typische bestanddelen verfsamenstellingen)